

Vico ve Herder'in Tarih ve İnsaniyet (Humanite) Hakkındaki Fikirleri

Vico and Herder's Ideas about History and Humanity

SEMA ÖNAL

Kırıkkale University

Received: 10.07.2020 | Accepted: 08.01.2021

Abstract: Both Vico and Herder emphasized the importance of historical and social sciences by contributing to the history of science and philosophy: They accepted the active role of God in history. Vico and Herder talked about a collective history of humanity despite the cultural differences. They emphasized that there must be a different methodology than the modern understanding of science in which Enlightenment is effective. According to them, the measure of truth is not the design of our mind. The truth is a fact, it was created and transformed by man. They also emphasized the importance of poetry and imagination in terms of understanding the human spirit beyond reason. They revealed the value of the irrational side of man. For Herder and Vico, God is the principle of every existence and every reality. True knowledge is not possible without the thought of God. Non-devoted ones could not be wise. We owe our knowledge to observation, generalization and induction. However, all these abilities and their developments, which are revealed through reason, language and tradition, are the true state of God on earth. Religion exists in all nations. It is a common value for all people followed by the second one, humanity. This aptitude is human nature itself. Religion and humanity are hidden in the human soul, like the scheme of the sculpture in marble. Tradition, reason and experience bring these shapes out and remold them.

Keywords: Vico, Herder, humanity, history, historical and social sciences.

Giriş

Bu makalede, tarihsel olguların yorumlanmasında büyük rolü olan iki değerli filozofun düşünceleri mukayeseli olarak değerlendirilecektir. Her iki düşünür de on sekizinci yüzyılda yaşamış, fakat fikirleri on dokuzuncu yüzyıldan önce etkili olamamıştır. Ülkemizde bu iki filozof hakkında bilinenler azdır. Bu yüzden kısa bir tanıtma ile başlamakta yarar vardır.

Vico, 1668-1744 yılları arasında yaşamış ömrünün çoğunu Napoli'de geçirmiş İtalyan bir filozoftur. Napoli Üniversitesinde retorik profesörü olarak çalışmıştır. Hukuk, mitoloji, tarih, filoloji gibi alanlarda derin araştırmalar yapmış, klasikleri incelemiştir. Tarih felsefesi ve tarih bilimine yeni ve özgün fikirleriyle katkıda bulunmuştur. 19. yüzyılda Michelet, onu tarih felsefesinin babası ilan etmiştir. Eseri kendi ifadesiyle başyapıt dediği *Scienza Nuova (Yeni Bilim)*'dir. Doğa bilimleri metodolojisinin karşısında yeni bir metodolojinin olanaklı olabileceğini bu eserinde göstermiştir. *Verum et factum convertuntur (hakikat ile olgu birbirini dönüştürür)* temel tezinden hareketle, hakikat bilgisinin temelini toplumsal tarihsel dünya olarak göstermiştir. Hakikatin ölçüsü artık Kartezyen Felsefede olduğu gibi zihnimizin tasarımlarında aranmayacaktır (Vico, 2007: 14).

Herder, ilginçtir ki Vico'nun öldüğü yıl olan 1744'de Prusya'da (Polonya'nın sınırları içindedir) doğmuştur. 1806'da Weimar'da ölmüştür. Alman yazar ve teolog olarak Kant'ın (1724-1804) öğrencisi olmuş ve Kant'ın da çalıştığı Königsberg Üniversitesinde teoloji üzerine uzmanlaşmıştır. Kant'tan daha çok Hamann'dan (1730-1788) etkilenmiştir. Saxe Weimar Sarayının baş vaizliğini yapmıştır. Protestan Ruhani Meclisine başkan seçilmiştir. O, yalnız filozof değil büyük bir yazardır. Bir ulusun edebi kültürü hakkında Lessing kadar etki yapmıştır. Almanya'da Schiller ve Goethe ile birlikte adı saygıyla anılır. Goethe "*Hayatımın Sayfaları*" adlı eserinde şiirin birkaç ince ruhlu insana verilen bir özellik olmadığını, halka ve herkese verilmiş bir yetenek olduğunu Herder'den öğrendiğini yazar (Sena, 1976). Herder, Rousseau gibi doğal hukuku savunmuştur ama tarih anlayışı Rousseau'nunkinden çok yüksektir. Felsefedeki tutumu, açık yöntemli olmaktan çok hatipçedir. Sert ve ciddi metafizik tartışmalardansa dolaysız sezgisel bilgilere daha çok güvenir. Kant'a ve Aydınlanma Felsefesine karşıdır.

Herder, hayatı boyunca Ansiklöbedistlerin keskin ve acımasız bir eleştirmeni olmuştur. Fakat zamanındaki doğa bilimlerine karşı değildir. Ansiklöbedistlerin sosyal ve etik konularındaki bilimsel teorilerini alkışlamıştır. O sadece, bu teorilerin fizik ve biyoloji kanunları aracılığı ile kurulamayacağını düşünmüştür. O'na göre, sosyal ve etik teorilerin doğa bilimlerinin yöntemlerini izleyemeyeceği sıradan duyarlı bir gözlemciye bile âşikardır. Çünkü insanın toplumsal bir varlık olarak kendi bilincinin farkına varması, insani tecrübe ve eylemlerinin doğru olarak bilinmesinden geçmektedir.

Herder, yazılarında kendi zamanındaki bütün bilgiyi bilimi, sanatı, metafiziği, teolojii, epistemolojii, etiği, sosyal hayatı, tarihi, antropolojii, psikolojii, geçmişte, şimdide ve gelecekteki bütün insanları ilgilendiren herşeyi tam anlamıyla kucaklamaya çalışır.

İngiliz düşünürler, Young Percy ve Wartons Sterne (Zürih'te Lavater)'den etkilenen Herder, şair, filozof, akademisyen, tarihçi, amatör filolog, estetik teorisyeni, kritikçi olmasının yanısıra zamanındaki biyoloji ve fiziksel bilimlerin de meraklısıdır. Filozofların içinde boş yere düzenli kategoriler aradığı sonsuz çeşitliliğe ve ruhsal güçlere sahip olan insan bilimlerinin hepsini, kökeni, çevresi, tarihi ile birlikte tek bir bütün içinde toplamak istemiştir. Kapasite ve bilgi bakımından kimseden esinlenmeden bu işe hayatını vermiş, ne düşünsel ne de duygusal olarak Avrupa'nın o zamanki genel dokusu içine (Aydınlatma düşüncesi) girmeye teşebbüs etmemiştir (Berlin, 1976, s.xxı).

Vico ve Herder'in Tarih ile İlgili Fikirleri

Vico, *Yeni Bilim* adlı eserini “*ideal sonsuz tarih*” fikri çerçevesinde değerlendirir. Bu tarih içinde ilahi inayet hüküm sürmektedir. Vico'ya göre her ulusun doğuş, büyüme yükselme, iniş ve düşüş itibarıyla ebedi döngüsel bir kaderi vardır. İdeal sonsuz tarihi oluşturan da bu kadedir. Bu nedenle ulusların mit ve efsanelerinden başlayarak siyasal, kültürel ve kurumsal yapılarının tarihi bu döngünün belirleyicisidir. Ona göre birçok toplumsal kurumun oluşumunun başlangıcını anlamak için o ulusun dilinden hareketle kelimelerin etimolojik kökenlerine inmek gerekir. Vico, özellikle eserini *gentil* kavramı üzerine yükseltir. İnsanlığı İbraniler ve *Gentiler* olarak ikiye ayırır. Tufandan sonra *Gentil* insanlık Tanrın'ın

gösterdiği yoldan saparak zamanla Adem'in dinini unutmuş yeryüzü ormanında dağılmış, ancak yine Tanrı'nın insana verdiği sosyal olma tabiatından dolayı ulusların dünyasını kurmuş olan insanlıktır. *Gentil*¹, tabiat dünyasının ortasında kalmış kitaplı dinlerden habersiz kendi yolunu kendisi bulmaya çalışan tabiat güçlerine kutsallık atfederek kehanetler kurumunu başlatan ve toplumsallaşarak medeni ve sivil hayata doğru ilerleyen insanlığın başlangıç halidir. *Gentil* insanlık, önemli mücadelelerden geçerek her türlü toplumsal ahlaki ve hukuki kuralı kendisi oluşturacak ve üç çağdan geçecektir. Tanrılar, Kahramanlar ve İnsanlar Çağı.

Vico'ya göre insanlık yaratıldığı günden itibaren bu döngüsellik içinde bulunmaktadır. Tanrısal inayet, insana sosyal olma özelliğini vermiş bu yönüyle vahşi tabiat içinde varoluşunu mümkün kılmıştır. İnsan henüz tabiat hakkında hiçbir şey bilmezken kendini evrenin kuralı yapmış, kendinden yola çıkarak içinde yaşadığı çevreye ve bütün bir dünyaya anlam vermiştir. Bunun sonucu olarak, bütün dillerde cansız şeyleri anlatan ifadelerin, insan bedeni ve bölümlerinden, duygu ve tutkularından türetilmiş olduğunu görüyoruz. İnsan, aklını kullanmayı öğrenmeden önce hayal gücünü ve duyularını kullanmıştır. Önce fabllara, mitlere özgü diller oluşmuş, zamanla akılsal soyutlama gücü gelişmiştir (Vico, 2007: 24, 171). Bütün bunlar tabiatla olduğu gibi tarihte de hüküm sürmekte olan *tanrısal inayet*in bir göstergesidir. Tanrı'da bilgi ve yaratma aynı şeydir. Tanrı'nın insana vermiş olduğu özellikten dolayı da insan ulusların dünyası olan kültür dünyasını bilgisi ile yaratmaktadır.

Herder, Vico gibi mutlak varlığı (Tanrı) her varoluşun ve her gerçekliğin ilkesi sayar. Tanrı düşüncesi olmaksızın gerçek bilginin mümkün olamayacağını düşünür. Elbetteki bilgilerimizi, gözleme, genelleştirmeye ve tümevarıma borçluyuz der (Berlin, 1976: 57). Ancak, 'akıl, dil ve gelenek yoluyla ortaya konan bütün bu yetenekler ve bunların gelişmeleri, Tanrı'nın yeryüzündeki gerçek devletidir' (Gökberk, 1948: 114).

Herder'in ünü, ulusalcılık (nasyonalizm), tarihselcilik (historisizm) ve halk ruhu (*volksgeist*) üzerine temelenir. D' Alambert, Helvetius, Holbach

¹ Vico, insanlığı, İbraniler ve gentiller olmak üzere ikiye ayırır. İbraniler Tanrı'nın öğretisini devam ettirmişlerdir. Burada Vico'nun incelemek istediği Tanrı'nın öğretilerini unutmuş olan insanlığın yine Tanrı'nın inayeti ile nasıl medeni duruma yükseldiğini göstermeye çalışmaktadır.

gibi Fransız filozofları ve onların Wolff, Reimarus gibi Alman takipçileri, akılsal araştırma ile gerçeklik hakkında evrensel, sonsuz, objektif, değişmez kanunlar aramışlardır. Herder ise bu egemen zihniyetin tam tersine klasik bilimsel metodun yetersizliğine vurgu yapmış ve rasyonalizme karşı romantizmin liderlerinden biri olmuştur.

Herder, öncelikle Aydınlanma'nın ortaya koyduğu şekildeki gibi bütünle akla güvenmekten nefret eder. Ona göre insanı toplumaştıran ilk faktör dildir. “*Dillin kökeni Üzerine Deneme*” adlı yazısı 1772’de Prusya Bilimler Akademisi’nde ödül almıştır. Bu eserindeki ana fikirler şöyledir:

Akıl, ancak dil ile edinilir, dil olmadan akıl gelişemez. Akıl, dil ile çoğalma ve büyüme imkânlarını kazanır. Şu halde dil, her türlü kültürün temelidir. Nitekim insanlar, bilim ile sanatlara dilin yardımı ile varmışlardır. Devlet ve uluslar için de dil zorunlu bir hayat formudur. Ama bütün bu faktörlerden en önce geleni dindir. Din, dil ve akıldan bile daha eskidir, her kültürün asıl anasıdır. Yeryüzünün en eski, en kutsal geleneğidir. Din, bütün uluslarda vardır. Yine din bütün insanlar için ortaklaşa bir değerdir. Diğer bir değer de *humanite* istidadıdır. Bu istidad, insan tabiatının kendisidir. Din ile *humanite* insan ruhunda, mermerin içindeki heykelin şeması gibi saklıdır. Gelenek, akıl ve tecrübe bu istidatları dışarıya çıkarıp şekillendirirler (Gökberk, 1948: 114).

Vico, aklın soyutlama gücünün henüz gelişmediği dönemlere işaret etmek için” insanın anlamadan insan olduğu” maksimine vurgu yapar. Toplumsal sivil dünyanın nasıl başlayıp geliştiğini anlatırken eserinin baş tarafında resmettiği simgelerden yola çıkarak anlatmayı önemser. Ona göre de toplumsal sivil dünya din ile başlamıştır. İnsanlar ilkin anlaşmak için simgeleri kullanmışlardır. İlkçağlarda dini bir simge olan âsanın önemine dikkat çeker. Âsa, kâhinlerin din adamlarının elinde tuttıkları dinsel bir simgedir. Hem öğretici, hem yönetici hem bilge vasıflarını sembolü gibidir. Vico bu âsaya, evrensel tufan ile başlamış olan *gentil* tarihin başlangıcını temsil eden hem filolojik hem de fiziksel delil olarak gösterir. Bunun yanında ateş ve su insanın toplum içinde yaşamasına önderlik etmiştir (Vico, 2007: 29-30).

Bu simgesel öğeler göstermektedir ki dindarlık ve din, insanların kehanetlerden öğüt alması ile başlamıştır ve bu durum ilkin ölçülülüğü getirmiştir. Aynı zamanda insanları güçlü çalışkan bağışlayıcı yüce gönüllü yapmıştır. Böylece değerler oluşmaya başlamıştır. Dindarlık tüm ahlaki,

ekonomik ve sivil değerlerin anasıdır (Vico, 2007: 218). Din, yalnız başına pratik değer oluşturma gücüne sahiptir. Ancak sanıldığı gibi ilkçağ, insanlığın altın çağı değildir ve din adına insan kurban etmeler bu dönemin özelliğidir. Bu ilk çağlarda akıldan çok inanç etkili olmuştur. Mantıktan çok hayal gücü ve dürtüler, hisler ön plana çıkmıştır. Kısacası bu dönemde, irrasyonalist, simgesel, akıl yürütme gücü ile değil de hayal gücü, duygular ve tutkular ile çevresini anlamaya ve anlamlandırmaya dayalı bir dünya görüşü söz konusudur (Vico, 2007: 171, 223-224). Vico der ki yalnızca dinler insanları hisler yoluyla harekete geçirerek erdemli şeyler yapmaya sevkeder. Filozofların erdem üzerine akla dayalı maksimleri bile hisleri uyandıran bir retorikle kullanıldığı zaman faydalı olmuştur (Vico, 2007: 507). Yine Vico, hunanite ile ilgili olarak, Latince'deki *humanitas* teriminin *humando* ölü gömme kelimesinden türediğini söyler. İlk insanlar belli bölgelere yerleşmeye başlayıp ölülerini de orada gömmeye başladıklarında, oraların kendi atalarına ait olduğunu ifade etmek için Giants (*devler*) terimini kullanmışlardır. Bu terim 'gömülmüş olanların oğulları' anlamında "yerin oğulları" demek olan eski bir Grekçe kelimedir ve buradan soyluluk türetmişlerdir. Zaman içinde dominyonlar ve gittikçe de uluslar teşekkül etmeye başlamıştır. Vico'ya göre bütün uluslar tanrısallık kültürüyle başladığından ilk topluluklar olan aileler devletindeki babalar, kehanetleri almak için kurbanlar sunan ve onlardan mânâlar çıkaran böylece ilk ilahi kanunları getiren bilge, din adamı ve kral olmalıydılar. Bu nedenle de ilk yönetimler monarşikti (Vico, 2007: 113). Bu eski bir geleneği ve Platon'un krallar bilge, bilgeler kral olmalı sözü bu geleneği çağrıştırmaktaydı.

Vico, *humanitenin* üç ilkesi diyebileceğimiz tarihte, toplulukların, cemiyetlerin, ulusların ve kanunların nasıl oluştuğunun temelini açıklayan adetlerden söz eder. Dolayısıyla tarihe, önderlerin hayatı ve yaptıklarını anlatan biçimden farklı bir yaklaşım getirir. Bütün uluslar ister barbar ister medeni olsun şu üç insani âdeti korumuşlardır. Bir dine mensup olma, evlilikleri kutsama ve defin törenleri yapma (Vico, 2007: 132). Biribirinden haberdar olmayan insanlar arasında böyle bir gerçeklik zemini vardır. Bu zemin ulusların tohumluğudur. Değerlerin ya da insanîyetin (*humanitenin*) başlangıcıdır. Tarih dünyası insanlar tarafından yapılmış bir dünyadır. Tarih hiçbir zaman olayları yaratan ve onları nakledenden ayrı olamaz. Tarih dünyası gometrik şekiller dünyasından daha büyük bir ger-

çekliğe sahiptir. Ulusların dünyası olan tarih dünyası, Tanrı tarafından kurulmuş ve idare edilmiştir. Kanunların gücü, insan ruhunda hüküm süren ilahi hikmetin öğüdünden çıkmıştır (Vico, 2007: 504-505). Vico bunu 'ilahi inayet' olarak adlandırır. Vico'ya göre, bu bilim (*Yeni Bilim*) dindarlığın incelenmesi ile ayrılmaz şekilde bağlıdır ve dindar olmayan gerçekte bir bilgi olamaz (Vico, 2007: 508).

Herder'e göre, tarih, varolanın bilimidir. Kaderin veya gizli maksatlara göre olabilecek olanın bilimi değildir. Son erekler felsefesinin tabiat bilimine hiçbir faydası dokunmamıştır (Gökberk, 1948: 121). Herder, tarihte son erekler aramayı kesin bir dille reddetmiştir. Ona göre tabiatta bir Tanrı olduğu gibi tarihte de vardır. İnsan yaradılışın bir parçası olarak yerdeki ve gökteki kanunlara uymak durumundadır. Herşeyin ereği kendisinde saklıdır. İnsanın da ereği kendisindedir. Bu erek *humanite*dir.

Herder, tarih anlayışını "*İnsanlık Tarihinin Felsefesi Üzerine Düşünceler*" adlı eserinde ortaya koymuştur. Eser her birinde 5 kitap bulunan 4 bölümden oluşmuştur. Bu bölümlerden ilk ikisi tabiat dünyasını son ikisi de tarih dünyasını inceler. Böyle bir ana görüşten kalkan eser, insan türünün tabiat yapısı içine nasıl örülmüş olduğunu göstermeye çalışır ve insanlık tarihinin yüzyıllar boyunca yürüyüşünü gözden geçirmeye girişir" (Gökberk, 1948: 106). Herder'e göre insan, *humanite* ve din için şekillenmiştir.

Herder' in *humanite* anlayışına göre insanlar kendi yeteneklerini geliştirebilmek için ortak komünal gruplara gereksinim duymuşlardır. Bu şekilde, kendi tarzları, gelenekleri, bakış açıları, tarihsel hafızaları ve dilleri gelişmiştir. Filozofların içinde boş yere düzenli kategoriler aradığı *humanite*, hem tabiatın hem tarihin ereğidir. *Humanite*, insanı öteki yaratıklardan ayıran çizgilerin bütünüdür. *Humanite* insanın özüdür, ana belirlenimidir (Gökberk, 1948: 109). İnsan hep bir oluş halindedir. Hayvan kendi dünyasında erişebileceğine erişirken insan hep eksik kalır. İnsan olmak sonsuz bir erektir. İnsan, organik ve manevi iki sistemin orta halkasıdır. Yani hem doğal yönü hem de manevi ahlaki yönü olan bir varlıktır. Vücudumuz serpilip geliştiği gibi manevi yönümüz de gelişir. Bu manevi gelişme *humanite*ye erişmek içindir. Ancak insan *humanite* kabiliyeti ile dünyaya gelmiştir. Bu kabiliyet onun özüdür...İnsan bu özünü bu dünyada tam olarak gerçekleştirmez. Yine de insanda bu idenin bulunması, bu dünyanın dışındaki gelecekteki varlığımıza bir işarettir. Tabiatın artık varolmadığı

bir zamanda insan yine varolacaktır. O, bütün yere eğilmiş canlıların arasında dimdik ayaktaadır. Babasının çağırışını bekleyen evin oğlu gibi bakışları ve elleri yukarıda beklemektedir (Gökberk, 1948: 110). İnsanlık ereği olan *humaniteye* doğru yürürken birtakım tabiat kanunları tarafından desteklenir. Tanrı, insanı yaratırken egemen ol, tabiatından yaratabileceğin en asil ve yetkin şeyleri ortaya koy, seni mucizelerle destekleyemem çünkü senin kaderini senin ellerine verdim. Tabiatdaki bütün kutsal ve ebedi kanunlarım sana yardım edecekler demiştir.

Tabiat ve matematikteki kesinliği tarih dünyasında da kazanmaya çalışan Herder'e göre kültür ve tarih dünyasında sürekli olacak bir mutluluk, akıl ile adalete dayanır. *Humanite* demek akıl ve adalet demektir. Tarih ırmağı geriye akamaz. Biz hep daha ileriye doğru yüzeriz. İnsanın bütün uğraşmaları *humanite* kültürünü daha derinden kuracak daha geniş alana yayacak araçları bulmaya yönelmiştir (Gökberk, 1948: 124).

Herder'in tezi, tarihsel bilimlerin en uygun konusu olan birlikler, cemiyetler veya toplum hayatıdır. Devlet adamları, askerler, krallar, hükümdarlar, hanedanlar, maceraperestler v.s. gibi ünlü kişilerin hayatı ve eylemleri değildir. Halbuki, Montesquieu, Hume, Voltaire bu kişileri konu alır. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda tarih üzerine yazan Schlözer (1735-1809) ve Gatterer (1759-1838) gibi yazarlar, Herder gibi toplumu konu almıştır. Bu yazarlar tarihe hermeneutik yaklaşımı benimsemişler ve tarihin sadece olayların kronolojik sıralamasından ibaret olmadığını göstermeye çalışmışlardır. Onlara göre tarihsel olayların nedensel bağlantıları gösterilerek sistematik düzenlenmeye ihtiyacı vardır.

Burada Vico'nun (1668-1744) orijinalliği de ortaya çıkmaktadır. Berlin'e göre Herder'in kendi tarih teorisini biçimlendirdikten yirmi yıl sonra Vico'nun *La Scienza Nuova (Yeni Bilim)* adlı eserini okuduğuna dair hiçbir kesin delil yoktur. Eğer o Vico'yu okumamışsa bile duymuş olmalıdır. Ve belki de Thomiaius, Wegelin, Cesarotti'nin Ossian üzerine yorumlarını okumuştur (Tarih şiidir savının temeli). Onların fikirleri de Herder'in fikirlerinin biçimlendiği yıllarda yaygınlaşmıştır (Berlin, 1976: 146-147). Tarih şiidir savının temelinde tarihin akıl yürütmekten çok hayal gücüne dayalı bir üretim olduğu düşüncesi yer alır. Örneğin Alman kültür geleneğinde, Dr Faust, Grimmer şarkıcıları, destanlar, kahramanlık öyküleri ve şiirleri, zafer şarkıları, ölüm acıları, yas şiirleri, şehitlere ve liderlere saygı

övgüleri, vs. gibi edebi metinler tarihin kaynakları arasında yer alır. Bunlar bizim hafızamızda tarihi olaylar olarak yer etmektedir. Burada görüldüğü gibi tarih şiirdir. Büyük şairler kendi toplumlarının düşüncelerini ve tecrübelerini anlatırlar. Shaftesbury kendi zamanının şairlerini kutsamış. Von Muralt, Bodmer ve Breitinger, İsviçre'de Shakespeare'i, Milton'ı ve eski Alman şövalyelerinin şarkılarını (German Minnesingers)² Fransız Aydınlanmacılarından çok daha üstün tutmuşlardır (Berlin, 1976: 147).

Vico, tarihin şiirsel olduğunun temelini halk hikmetinin dilinin şiirsel olmasına dayandırır. Ona göre, uluslar başlangıçta şiirsel karakterde düşünürler. Şiirsel dil kahramansal dönemde daha etkili bir söylem dili olmuştur. Hatta ona göre ulusların da kanunları ilkin mısralar şeklinde yazılmış olmalıdır (Vico, 2007: 443, 470). Her kültürde var olan şiirsel anlatım tarzı, o halkın, ulusun ruhunu, bakış açısını düşünce ve hayal dünyasını yansıttığından her ulusun zihninde farklı farklı biçimlenmektedir. Tarih, soyut ve genel kelimelerin içine sıkışıp kalmaz bize duyguyu da verir. Hayal gücümüzü genişletecek mahiyette literatür yüküdür. Ve belki de biz tarihle ilgili temel şeyleri bilirken geçmişteki olayların nasıl cereyan ettiğini birbirimizden farklı hayal ederiz. Bu kültür, dil ve düşünce yaşam farklılıklarını doğurur. Yani biz tarihi hayal gücümüzle yarattığımız bir nevi kendimizi de (kültürümüzü) yeniden yaratırız.

Vico ve Herder'in İnsanlık ile İlgili Fikirleri

Vico'ya göre, insanın tabiatı sanıldığı gibi değişmez değildir, değişmeden kalan içsel bir özü veya çekirdeği de yoktur. İnsanın dünyayı anlama ve içinde yaşadığı dünyaya adapte olma gayreti fiziksel ve ruhsal gereksinimlerinin peşinden gitmesine sebep olmuştur. Bu durum, insanların hem dünyalarını hem de kendilerini dönüştürmektedir. Doğru olguyu olgu doğruyu dönüştürür. Bir şeyi yapanlar ve yaratanlar onu yapamayanlardan daha iyi anlayabilir. İnsan da kendi tarihini ve kültürünü kendisi

² Avrupa kültürlerinin birçoğunda olduğu gibi Alman şiir ve müziği, Ortaçağlarda ulusal destanlarla ve mitlerle zenginleştirilmiş şarkılardan elde edilmiştir. Alman Ortaçağ şarkıcıları daha çok aşkı şiirleştirdikleri için bu şarkıcılara "minnesingers" demişlerdir. "minne" aşk olarak tercüme edilmiştir. Bu şarkıcılar aslen Ortaçağ şövalyeleridir. Bir soyluluk ünvanları yoktur, çoğu halktan kişilerdir. Bu şarkılar, şövalyenin daha üst bir sınıftan bir bayana duyduğu aşkı anlatır. Bu nedenle romantik ve çekici lirik şarkılardır. Wagner "*Parsifal*" adlı eserinde de bu şarkıları konu almıştır. Eskiden iki iyi arkadaş olan Nietzsche ve Wagner'in arası bu eserden sonra açılır. Çünkü Nietzsche, bu eserle Ortaçağ ülkelerini yücelttiği için Wagner'e kızmıştır.

yaptığından, doğal dünyayı anladığından daha iyi anlar ve bilir. Çünkü dış dünyayı kendi yapmamıştır sadece gözlemlemiş ve yorumlamıştır. Sadece Tanrı tabiatı yaptığı için onu tam olarak bilir. İnsanın dış dünya hakkındaki bilgisi gözlem, tasvir, sınıflama, zaman ve mekandaki düzenlilikleri kaydetme şeklindedir. Dünyanın bilgisi ile kendi yarattığımız şeyin bilgisi farklıdır. İnsanlar kendi yarattıkları veya icat ettikleri bilgileri örneğin matematiğin bilgisi gibi bilgileri tabiata empoze ederler. İnsan eylemleri tabiatın içinde yapıcı ve kördür. Tarih, insan eylemleri ile ilgili olduğundan gayret, çaba, motivasyon, ümit, korku, tutum, tavır gibi içsel olarak bilinen şeylerle yüklüdür. Bu nedenle, dış dünyanın bilgisi gibi bir bilgi olamaz. Bir toplumun bütün hayat ve eylem biçimleri, düşüncede sanatlarda, sosyal kurumlarda ve dilde yansır. Bu fikir kültür kavramına eşittir. Ve bir kültür için değil birçok kültürler için geçerlidir. Tarihi doğru anlama, bir toplumun veya halkın kültürünün içinden geçtiği aşamalarını tanımaksızın başarılabilir. İnsanın yaratımı olan kanunlar kurumlar, dinler, ritüeller, sanat eserleri, dil, şarkı, yönetim kuralları v.b kendini ifade etmenin, diğer insanlarla ve Tanrı'yla iletişimin biçimleridir. Mitler, fablolar ilk insanın düşünce gücünü keşfetmek için bir anahtardır ve Vico *Yeni Bilimde* özellikle bunu yapmaya niyet etmiştir.

Vico, kendi oluşturduğumuz dünya ve dış dünya arasında amaçlar, metodlar, bilinebilir olanların türleri bakımından doğa bilimleri ve insan bilimlerini böylece keskin bir şekilde ayırmıştır. Bu düalizm o zamandan beri sıcak bir konu olarak devam etmiştir.

Herder'de de “tarih ancak insanlar arasında bir bağlantının ve etkileşimin olduğu yerde vardır... Nasıl insan kendi kendine doğamıyorsa aynı şekilde manevi yetilerini de kendi başına doğuramaz, insan toplum içinde bulunması yüzünden insan olan bir varlıktır. Her fert ailesinin ve ulusunun kendisine öğrettiği hayat formlarını öğrenir. Böylelikle insanlık tarihi bir bütün olur. İnsanlığı şekillendiren iki ana kuvvet vardır: Yaratıcı tabiat ile eğitici kültür (Gökberk, 1948: 112-113).

“Herder’in tarih felsefesinin temel kavramı gelenektir (tradition),³ gelenek ile her insan bir sistemin içine yerleşir” (Berlin, 1976: 113). Tarih insanlık kültürünün gelişmesidir. (Gökberk, 1948: 114).

³ “Gelenek” kavramı daha sonra Habermas tarafından geliştirilmiştir.

Vico ve Herder tarihsel toplumsal dünyanın üretimini halk zeminine yerleştirir. Sıradan halkın (avam, vulgar, public, folk) anlayışı dili, dini, miti, gelenekleri v.s o kültürün belirleyicisidir. Bunu *balkçılık* (*populizm*) olarak yorumlayabiliriz. Vico'da ve Herder'de *balkçılık*, bugünkü anlamda politik olmayan biçimde bir grup veya bir kültüre ait kabüller, kurallar ve inançların toplamıdır. Bunlar, milliyetçilikten farklıdır hatta ona zıttır. İkinci olarak, insanların ruhsal, düşünsel yönleri sanatta, edebiyatta, dinde ve felsefede, hukukta ve bilimlerde oyunda v.s gibi yaptıkları işte, yarattıkları nesnelere, mallarda, eserlerde ve diğer insanlarla iletişim biçimlerinde ortaya çıkar. Bu *ifade etme biçimi* (*expressionism*) genelde, insan eylemlerini, özelde ise ferdin veya bir grubun kimliğini ifade eder. Bu ifade etme biçimleri, sözel konuşmalardan daha üstün olduğunu iddia eder. Bizim kültürümüzde güzel bir söz vardır. Söz uçar yazı kalır. Bu ortaya konan somut kültür ürünleri sonraki kuşaklar için hazine değerindedir.

Yine Vico ve Herder, *çoğulcu bir yaklaşımla*, kültürlerin sahip olduğu değerlerin ve ideallerin birbirlerinden farklı ve mukayese edilemez olduklarına vurgu yapar. Bu nedenle nasıl ideal bir insan tanımı anlamsız ise ideal bir toplum fikri de doğal olarak tutarsız ve anlamsızdır. Herşey sonsuzca değişmektedir. Bu üç tez (*balkçılık*, *ifade etme biçimi* ve *çoğulcu yaklaşım*), Aydınlanma'nın temele aldığı ahlaki, tarihsel ve estetik doktrinlerle uyumsuzdur. Bu çoğulcu yaklaşım, farklılıktaki birlik kavramını da beraber getirir. *Aynı ve Başka*, *Bir ve Çok* arasındaki gerilim, kültürle uğraşan bütün düşünürlerin ana fikrini oluşturur. Daha da açacak olursak, madde ve formun birliği, hem ferdi oluş hem organik birlik. Fiziksel ve zihinsel olanın birliği. Empirik ve metafiziksel olanın birliği. Aklın, iradenin, hislerin, hayal gücünün, dilin ve eylemin birliği v.s gibi birlik ve çokluk arasındaki gerilim veya uyuma dikkatimizi çeker (Vico, 2007: 511; Berlin, 1976: 145-150).

Herder, kendi zamandaki değerlerde artan bozulma ve değer çeşitlenmelerine bakarak insan kültürlerinde süregelen amaçların ve değerlerin yalnız değişmekle kalmadığını birbirleriyle de uyumsuz olduğunu vurgulamıştır. Bu çeşitliliğe ve belki de zıtlığa vurgu yapan Herder, sadece insani şartların ve tavırların değil, içsel insani özelliklerin de değişebilir olduğuna işaret ederek, evrensel kuralların objektif ve değişmez olduğu fikrinin sıradan hayat ile bağdaşmadığını, insani isteklerle tutarsız olduğunu

dile getirmektedir. Batı düşünce geleneğinde varolan birçok yaşam biçimi, düşünme ve hissetme çeşitleri ve herbirinin de onaylanma arzusu nedeniyle evrensel bütüne daha az bağlandığı görülür. Herder, buradan da anlaşıldığı gibi kültürel farklılıklara vurgu yaparken genel kanun ve kuralların otoritesini reddetmektedir. Herder'in tarih felsefesi bir cosmopolitan (dünya vatandaşı) olarak başlar ve bir milliyetçi olarak son bulur...Onun milliyetçiliği politik bir yapı içermez ve evrensellik düşüncelerinden de vazgeçiş değildir. Her iki eğilimi de içerir. Şöyle der:

Birinin ülkesini övmesi övgünün en aptalcasıdır. Bir ulus, kötü ve iyi bitkilerin bir arada olduğu, liyakat sahibi olanlarla ahmak ve çılgınların dolu olduğu vahşi bir bahçedir. Vatanseverlik başka birşeydir, milliyetçilik başka bir şeydir. Bir kimsenin ailesine, diline, kendi memleketine, kendi şehrine, geleneklerine duyulan masum bağlılık kınanamaz. Fakat o kimse, agresif bir milliyetçilikten bahsediyorsa bütün tezahürleriyle tiksindiricidir ve bu nedenle ortaya çıkan savaşlar yalnızca suçtur. Çünkü insanlar kardeştir ve savaşlar iğrenç bir kardeş katlidir (Berlin, 1976: 157-158).

Herder'e göre soyut formüller, genel teoriler, bilimsel kanunlar hiçbir ferdi kاپıya uymayan anahtarlardır. Yalnızca tarihsel bilginin birliğini oluşturan duyarlılık, yaratıcılık, hassasiyet, içsel hayata ait olan dünyanın görünümü, özlemleri, değerleri bireylerin ya da grupların veya medeniyetlerin hayat yolları, insanı ve kültürü tanımada bir yol olabilir. Bu medeniyetlerin herbirinin kendi görüşü, bakış açısı, hisleri, düşünme ve eyleme yolları olduğu fikrine dikkatleri çeken Herder'dir. Ona göre bir medeniyet sahip olduğu değerlerle kendi kolektif fikirlerini ve ideallerini yaratmıştır. O medeniyetin düşünce, eylem ve kuralları başka bir kültürünkilerle değil ancak kendi değerler skalasındaki terimlerle anlaşılabilir... Herder, çevresini her zaman hayat, hareket ve ruh dolu olarak algılamıştır. Hayatı boyunca tekrar ettiği büyük slogan *insaniyet (humanite)*, *yaşam ve hissetme* üzerinedir. Mezar taşında basit bir yazı vardır: "*Licht, liebe, leben*" yani "*ışık, sevgi, hayat*" (Hausheer, 1996: 48).

Berlin'e göre, Herder'in düşüncenin ve hislerin, teorinin ve pratiğin kamunun ve özelin birliğine vurgu yapmak için onun yaşamboyu peşinden gittiği samimi ve kahramanca gayreti, evreni tek bir süreç olarak görme gayretidir "bir tarih felsefesi için fikirler "*İdeas Towards a Philosophy of History*" adlı eserinde " yer yıldızlar arasında bir yıldızdır" sözü karakteris-

tiktir. Her iki filozof açısından bakıldığında, Aydınlanma'nın insan ırkının ahlaki birliği fikriyle bağdaşmayan bu devrimsel fikirler değerli ve yenidir. Çeşitliliğin bir örneğine tercih edilebilir olduğu fikri yenidir. Akılsal evrendeki değerlerin uyumuna olan geleneksel inancın reddini (ister görünüş altındaki gerçeklik ister akıl ve inanç varsayımı olsun) ifade eden bu köktenci başkaldırı tamamen moderndir.

Sonuç

Vico'nun ve Herder'in tartışmaları insan düşüncesinin genişlemesi açısından ufuk açıcı olmuştur. Bu düşünürlerin her ikisi de olayların, eylemlerin durumların farklılıklarını ve yorumunu, bu heterojen materyali, birbirine bağlayarak bir resim içinde birleştirmişlerdir. Araştırmalarında, spesifik hipotezleri ortaya atmışlar, bunların doğrulamasını rasyonel yöntemlerden elde edilenlerden çok farklı bir şekilde yaratıcı bir muhayyile ile yapmak istemişlerdir. Sanki geçmişin topraklarında gömülü kalmış kemiklere nefes aldirarak yaşam bağışlamışlardır.

'Vico ve Herder gibi 18. yüzyılda ve 19. yüzyılda, Schiller, Hegel, Schelling gibi ve diğer bazı Alman yazarların, hem estetikçi, ahlakçı, siyaset kuramcısı hem de metafizikçi olmaları tesadüfü değildir. Böylesine çok yönlü faaliyete doğrudan yönelişin sebebi, Aydınlanma'nın dünyanın bütün zenginliğini ve büyük genişlikte olan insani yetenekler alanını, sınırlı bir faaliyet alanıyla uzlaştırmak üzere çok fazla mekanik olan kavramlarla tahakküm altına almaya çalışmasıdır' (Humbolt, 2004: 16).

Vico tarafından ortaya atılan bilgi türleri, Herder ve ondan sonra gelen Alman düşünürleri Dilthey, Troeltsch, Windelband, Meinecke ve Max Weber'in geliştirdikleri anlama (*empfindung /verstehen*) kuramının tohumudur. Onların düşüncelerinde, 19. yüzyılı büyük ölçüde meşgul eden zihin felsefesi ve epistemolojisi için de işaretler de vardır.

Kaynaklar

- Berlin, I. (1976). *Vico and Herder*. London: Chatto & Windus.
- Gökberk, M. (1948). *Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hausheer, R. (1996). Three Major Originators of the Concept of *Verstehen*: Vico, Herder, Schleiermacher. *Verstehen and Humane Understanding*. (Ed. A.

O'Hear). Cambridge: Cambridge University Press, 47-72)

Humbolth, W. v. (2004). *Devlet Faaliyetinin Sınırları*. (Çev. B. Seçilmişoğlu). Ankara: Liberte Yayınları.

Özlem, D. (2002). *Tarih Felsefesi*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları.

Sena, C. (1976). *Filozoflar Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Vico, G. (1725). *New Science*. (Trans. T. G. Bergin & M. H. Fischer). Ithaca: Cornell University Press.

Vico, G. (2007). *Yeni Bilim*. (Çev. S. Önal). Ankara: DoğuBatı Yayınları.

Vico, G. (1982). *Vico: Selected Writings*. (Ed. & trans. L. Pompa). Cambridge: Cambridge University Press.

Walsh, W. H. (2006). *Tarih Felsefesine Giriş*. (Çev. Y. Z. Çelikkaya). Ankara: Hece Yayınları.

Öz: Vico ve Herder her ikisi de tarihsel ve toplumsal bilimlerin önemini göstermiş tarih bilimi ve felsefesine katkılar yapmışlardır: Tarihte, Tanrı'nın etkin rolünü kabul etmişlerdir. Kültürel farklılıklara rağmen ortak bir insanlık tarihinden bahsetmişlerdir. Tarihsel ve toplumsal alanda Aydınlanma'nın etkin olduğu modern bilim anlayışından farklı bir metodolojinin olması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Hakikatin ölçüsü zihnimizin tasarımları değildir. Hakikat insanın yarattığı ve dönüştürdüğü hakikattir. İnsan ruhunu anlamak açısından aklın ötesinde şiirin ve hayal gücünü önemini vurgulamışlardır. İnsanın irrasyonel yanının da değerini açığa çıkarmışlardır. Herder ve Vico için Tanrı her varoluşun ve her gerçekliğin ilkesidir. Tanrı düşüncesi olmaksızın gerçek bilgi mümkün değildir. Bilgilerimizi, gözleme, genelleştirmeye ve tümevarıma borçluyuz. Ancak, 'akıl, dil ve gelenek yoluyla ortaya konan bütün bu yetenekler ve bunların gelişmeleri, Tanrı'nın yeryüzündeki gerçek devletidir' Din, bütün uluslarda vardır. Yine din bütün insanlar için ortaklaşa bir değerdir. Diğer bir değer de humanite istidadıdır. Bu istidad, insan tabiatının kendisidir. Din ile humanite insan ruhunda, mermerin içindeki heykelin şeması gibi saklıdır. Gelenek, akıl ve tecrübe bu istidatları dışarıya çıkarıp şekillendirirler.

Anahtar Kelimeler: Vico, Herder, humanite, tarih, tarihsel ve toplumsal bilimler.

